

KWALIFIKACJE ZAWODOWE I ROLA LEŚNIKÓW NA TERENIE ZABORU PRUSKIEGO W LATACH 1815–1920

Krzysztof Jażdżewski

Muzeum Ziemi Kościerskiej w Kościerzynie

Nakreślona w tytule pracy problematyka nie doczekała się do tej pory szerszego opracowania. Zagadnienie to zasługuje jednakże na szczególną uwagę zwłaszcza ze względu na rolę, jaką leśnicy pełnili w państwie pruskim. Byli oni nie tylko gospodarzami powierzonych im drzewostanów, lecz również wykonawcami założeń germanizacyjnej polityki państwa pruskiego. Stąd bardzo ważne jest określenie modelu kształcenia leśników, którzy z jednej strony dbali o gospodarkę leśną, z drugiej zaś byli gorliwymi urzędnikami państwowymi.

W artykule na podstawie materiałów źródłowych analizie poddano szkolnictwo leśne, poziom kształcenia, służbę wojskową oraz możliwości awansu leśników na obszarze zaboru pruskiego. Przeanalizowano też rolę leśników w pruskiej administracji państwowej.

Leśnictwo aż do drugiej połowy XVIII wieku traktowane było jako poddziedzina gospodarki wiejskiej. Z biegiem czasu leśnictwo jako oddzielna dziedzina wiedzy zyskiwało kolejnych zwolenników. Już w 1760 roku Niemiec Jan Langen zorganizował w Kopenhadze, tzw. *Meisterschule*. Od tego momentu oświata leśna rozwijała się w trzech kierunkach: szkół wyłącznie leśnych, szkół zawodowych z wydziałem leśnym, wreszcie leśnictwa przyuniwersyteckiego. Te pierwsze stanowiły niższe szkoły leśne (szkoły mistrzów), w których kształcili się głównie leśniczowie i gajowi. Szkoły tego typu funkcjonowały m.in. w: Wernigerode (1763 rok), Ilsenburgu (1763 rok), Tegel pod Berlinem (1772 rok), Hangen (1795 rok)

i Dreisigacker koło Meiningen (1801 rok)¹. W późniejszym okresie wyodrębniło szkolnictwo leśne dla pracowników ochrony lasu. Od 1878 roku kandydaci mogli kształcić się w Szkole Leśnej w Groß Schönbeck², a od roku 1882 w Proskau (Prószków)³. Oprócz tego w 1880 r. przy każdym batalionie strzelców utworzono szkołę dokształcającą dla leśników⁴. W nich kształcili się żołnierze służący w formacjach strzelców polnych. Podobne szkoły funkcjonowały w większości europejskich państw.

Ze szkół mistrzów stopniowo rozwinęły się średnio wyższe akademie leśne. Pierwszą zorganizował w 1811 roku na terenie Saksonii Henryk Cotta. Była to Akademia Leśna w Tharandt. Kolejną utworzył Wilhelm Pfeil w Eberswalde pod Berlinem w 1830 r. Szkolnictwo leśne funkcjonowało również w formie leśnych oddziałów szkół rolniczych czy górniczych. Do ważniejszych szkół tego typu zaliczyć można pruski Möglin, saksoński Freiberg, wirtemberski Hohenheim i polski Marymont⁵. Szkoła Szczególna Leśnictwa w Marymoncie kształciła wyższych i niższych leśników od podleśniczego zaczynając. Została zlikwidowana w 1832 roku, a jej zadania przejął powołany w 1840 roku Instytut Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie pod Warszawą. W 1861 roku w wyniku reorganizacji szkolnictwa Instytut ostatecznie zamknięto, przenosząc jego zasoby i wyposażenie do nowo utworzonego Instytutu Politechnicznego i Rolniczo-Leśnego w Puławach (ówczesnej Nowej Aleksandrii). Jednakże i tę uczelnię zlikwidowano w 1869 roku. Na jej bazie utworzono w tym samym roku Instytut Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa. W czasie I wojny światowej rosyjska kadra uczelni wraz z częścią wyposażenia została ewakuowana do Charkowa, gdzie stała się załącznikiem tamtejszego instytutu rolniczego. W 1916 roku powstają w Warszawie Wyższe Kursy Leśne przy Towarzystwie Kursów Naukowych. Po odzyskaniu niepodległości Towarzystwo Kursów Naukowych przekształca się w Królewsko-Polską Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego. Rok później uczelnia zostaje upaństwowiona i nazwana Szkołą Główną Gospodarstwa Wiejskiego, a zatem Wydział Leśny jako część uczelni o tej nazwie istnieje od 1919 roku.

Trzecią formą szkolnictwa leśnego były katedry uniwersyteckie i wydziały leśne. Pierwsze wykłady z leśnictwa rozpoczął w 1770 roku na Uniwersytecie Berlińskim botanik Jan Gleiditsch. Wykłady te dały początek afiliowanej w 1821 roku do uniwersytetu akademii leśnej. Odegrała ona znaczną rolę w rozwoju niemieckiego leśnictwa. Z powodu braku możliwości przeprowadzania zajęć praktycznych, głównie za sprawą Georga Hartiga (dyrektora pruskich lasów) oraz Wilhelma Pfeila (profesora Akademii Leśnej w Berlinie) podjęto decyzję

1 S. BRZOZOWSKI, 1967, *Studia rolnicze, leśne i weterynaryjne Polaków w Wiedniu od XVIII do XX wieku*, Wrocław-Warszawa-Kraków, s. 71.

2 Położone w ówczesnej rejencji poczdamskiej, 24 km na zachód od Eberswalde.

3 Położone w rejencji opolskiej, 12 km na południe od Opolu.

4 *Allgemeine Encyclopädie der gesammten Forst und Jagdwissenschaften*, Bd. 4, Wien-Leipzig 1889, s. 96.

5 S. BRZOZOWSKI, 1967, *Studia rolnicze...*, s. 70-71.

o utworzeniu wyższej uczelni leśnej w miasteczku Eberswalde położonym 50 km na północny wschód od Berlina. Po śmierci Pfeila przywrócono jej w 1868 roku nazwę: Akademia Leśna Eberswalde (Forstakademie Eberswalde), którą nosiła do 1921 roku⁶. Drugą akademię leśną w Prusach otwarto w 1868 roku w mieście Hannover-Münden (*Königlich Preußische Forstakademie Hannoversch Münden*) położonym 25 km na południowy zachód od Getyngi⁷. Akademię utworzono głównie ze względu na wzrost terytorialny i ludnościowy państwa pruskiego w wyniku traktatu pokojowego kończącego wojnę prusko-austriacką podpisanego w Pradze 23 sierpnia 1866 roku⁸. Warto wspomnieć, że Akademię Leśną utworzono również w 1816 roku na terenie Saksonii. Na jej siedzibę wybrano niewielką półkuracyjną miejscowość Tharandt położoną 10 km na południowy zachód od Drezna. Pierwszym dyrektorem i twórcą tej akademii był wybitny leśnik Heinrich Cotta⁹.

Najpopularniejszą uczelnią leśną w Prusach – do 1868 roku jedyną – była Akademia Leśna w Eberswalde. Uczelnia ta wykształciła w latach 1830–1914 przeszło 5,5 tys. leśników¹⁰. Pochodzili oni głównie z rodzin mieszczańskich lub szlacheckich o tradycjach urzędniczych i leśnych. Akademię Leśną w Tharandt w latach 1816–1929 ukończyło aż 4841 leśników¹¹.

Pruski aparat administracyjny wyróżniał pracowników administracji leśnej (Forstverwaltung) oraz ochrony lasu (Forstschutz). Pracownikom administracji leśnej podlegali pracownicy ochrony od leśniczego rewirowego po robotników leśnych. Jako absolwenci akademii leśnej kierowali oni całą gospodarką leśną w obrębie wyznaczonych rewirów leśnych.

Pracowników administracji leśnej w zależności od drogi zawodowej podzielić można na dwie grupy. Pierwszą z nich – typową – tworzyli kandydaci wojskowi służyący w formacjach konnych strzelców polnych. Pochodzili oni zazwyczaj z rodzin szlacheckich o tradycjach wojskowo-leśnych. Drugą grupę tworzyli od 1827 r. cywilni studenci akademii leśnych. W latach 1830–1914 administracja leśna na terenie Prus w 65,8% obsadzona była przez cywilów, 24,6% przez konnych strzelców polnych, zaś w 9,6% przez strzelców polnych¹².

Administracja leśna na każdym szczeblu bardzo silnie związana była ze służbą wojskową. Odbywano ją w zależności od docelowego stanowiska w formacjach konnych strzelców polnych, strzelców polnych lub ochrony. Zręby ww. formacji utworzył 24 listopada 1740 roku Fryderyk II Wielki, powołując Korpus Strzelców

6 S. BRZOZOWSKI, 1989, *Polacy na studiach gospodarstwa wiejskiego w Niemczech w XIX i XX wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 98.

7 „Allgemeine Forst und Jagdzeitung”, 1868, Jg. 44, s. 229–230.

8 S. SALMONOWICZ, 2004, *Prusy. Dzieje państwa i społeczeństwa*, Warszawa, s. 329.

9 S. BRZOZOWSKI, 1989, *Polacy na studiach...*, s. 125.

10 Tamże, s. 104–105.

11 Tamże, s. 135.

12 W.G. THEILEMANN, 2004, *Adel im Grünen Rock. Adliges Jägertum, Großprivatwaldbesitz und die preußische Forstbeamtenenschaft 1866–1914*, Berlin, s. 366.

Polnych na Koniach (Feldjägerkorps zu Pferd), przemianowany w 1756 roku na Konny Korpus Strzelców Polnych (Reitendes Feldjägerskorps). W 1744 roku formacja składała się już z 6 starszych strzelców (Oberjäger) oraz 167 strzelców polnych (Feldjäger). Podstawowym zadaniem formacji było: kierowanie i pilotowanie kolumn wojskowych, służba kurierska przy królu i naczelnych dowództwach, przygotowanie miejsca postoju dla króla lub członków królewskiego domu, bezpieczeństwo jego i bagaży. Zazwyczaj strzelcy towarzyszyli królowi jako ochrona osobista¹³.

W XIX wieku do konnych strzelców polnych przyjmowani byli młodzieńcy, którzy służyli już w formacjach pieszych strzelców polnych oraz synowie urzędników leśnych. Kandydat musiał spełniać następujące warunki: urodzenie na terenie Prus, wiek między 19 a 23 rokiem życia, chrześcijanin, przynajmniej roczna służba w batalionie strzeleckim albo ochrony, posiadanie wymaganych środków finansowych, zaliczona druga klasa pruskiego gimnazjum, przystąpienie do egzaminu wstępnego.

Po wojnie francusko-pruskiej z lat 1870–1871 formacja składała się tylko z oficerów. 2 listopada 1871 roku dowódca formacji generał von Bonin rozkazał, żeby do służby przyjmowani będą tylko ochotnicy ze stopniami oficerów rezerwy. Od 1881 roku wszyscy kandydaci musieli odbyć służbę w formacjach strzeleckich lub ochrony. Służba pokojowa, pomijając administrację leśną, polegała głównie na służbie kurierskiej. Strzelcy byli osobistymi łącznikami między monarchą a stolicami państw europejskich.

Aż do 1827 roku formacja konnych strzelców polnych miała wyłączne prawo do obsadzania wszystkich wakujących stanowisk w administracji leśnej. W 1827 roku przywileje te ograniczono do co drugiego wakującego stanowiska. Dopiero od tego roku stanowiska w administracji leśnej mogli zajmować cywile po ukończeniu akademii leśnych. W 1843 roku uprawnienia strzelców ograniczono do co trzeciego wakującego stanowiska. W latach 60. XIX wieku zaczęto powszechnie zgłaszać chęć rozdzielenia służby w formacjach strzelców polnych od służby w administracji leśnej. Podkreślano, że człowiek po studiach leśnych nie powinien kilku lat spędzać w jednostce wojskowej, rozwijając listy, ale pracować w służbie leśnej, nie zaś jako listonosz¹⁴. W wyniku protestów w roku 1873 uprawnienia strzelców polnych ograniczono do co piątego wakującego stanowiska. W 1905 roku po kolejnej fali protestów strzelcom przysługiwało już tylko co ósme wolne miejsce w administracji leśnej.

Aby rozpocząć służbę w formacjach konnych strzelców polnych, należało zdać egzamin z języków nowożytnych oraz jazdy konnej. Strzelcy polni mieszkali w koszarach i aż do 1919 roku stanowili odrębną grupę wobec innych studentów akademii leśnych w Eberswalde i Hannover-Münden. Wymagania wobec strzelców były takie same jak wobec kandydatów cywilnych. Już od 1828 roku zdawali egzamin na mierniczego, zaś od 1842 egzamin maturalny. Od 1883

13 A. SCHWAPPACH, 1886, *Handbuch der Forst und Jagdgeschichte*, Bd. I, Berlin, s. 513.

14 „Allgemeine Forst und Jagdzeitung”, 1869, Jg. 45, s. 70–72.

roku kandydat musiał spełniać następujące warunki: odpowiednio wysoki majątek, egzamin maturalny, roczną praktykę leśną (możliwie pod opieką krewnego należącego do formacji konnych strzelców polnych), roczną służbę wojskową w jednostce strzelców polnych (w miarę możliwości w gwardii strzelców w Poczdamie), staranie się o stanowisko oficera rezerwy w miejscu zamieszkania. Następnym etapem było złożenie egzaminu (Feldjägerexamens) w Berlinie, zaliczenie 2 semestrów na uniwersytecie i co najmniej 4 semestrów na obu akademiach w formacjach konnych strzelców polnych; po złożeniu egzaminu referendarskiego (Referendariatsexamens) rozpoczynała się dwuletnia praktyka w kilku rewirach leśnych zwana „Biennium” przerywana służbą wojskową. Dwuletnia praktyka kończyła się egzaminem asesorskim (Forstassessorexamen) oraz służbą w zaopatrzeniu jednostek konnych strzelców polnych. Po tym czasie strzelec asesora leśny zostawał oddelegowany do służby kurierskiej w Berlinie, Paryżu, Londynie, Rzymie albo Petersburgu. Po zakończeniu tego okresu w stopniu oficera asesora leśnego, po 10–12 latach służby wojskowej, według starszeństwa mógł ubiegać się o stanowisko w administracji leśnej.

W 1740 roku wszyscy konni strzelcy polni byli starszymi strzelcami, czyli podoficerami. W 1798 roku otrzymywali już stopnie sierżantów (Feldwebel) bez pendentu (Portepe). Od 1847 roku strzelcy po ukończeniu akademii leśnej, a jeszcze przed służbą wojskową jako kurierzy, otrzymywali stopnie oficera. Od 1871 r. wszyscy kandydaci przed wstąpieniem do formacji musieli posiadać już stopień podporucznika (Seconde Lieutnants), zaś od 1900 roku porucznika.

15 czerwca 1744 roku Fryderyk Wielki powołał bliźniaczą formację – Korpus Pieszyc Strzelców Polnych (Feldjägerkorps zu Fuß). Prawo wstąpienia do korpusu miał tylko personel leśny oraz jego synowie. Działali oni poza szykiem bojowym jako zwiadowcy, kurierzy oraz strzelcy wyborowi. Na początku zgłosiło się 144 strzelców (Jäger). Mieli oni obowiązek przyniesienia własnej broni myśliwskiej, która w owym czasie była o wiele celniejsza od broni stosowanej przez piechotę. Do wybuchu wojny siedmioletniej (1756–1763) w korpusie służyło już 300 żołnierzy w 1757 roku rozdzielonych na dwie kompanie. Po zakończeniu wojny formacja liczyła dwie kompanie, w 1773 roku już pięć, zaś w 1778 roku sześć. 1 stycznia 1784 roku na podstawie rozkazu o zmianie organizacji utworzono pułk z dziesięcioma kompaniami. W 1786 roku w skład formacji wchodziło już 26 oficerów, 48 starszych strzelców i 720 strzelców polnych. W 1808 roku utworzono I Batalion Strzelców (Jägerbataillon Nr. 1) przemianowany na Batalion Gwardii Strzelców (Garde-Jäger-Bataillon).

Po odbyciu służby wojskowej żołnierze w zależności od stopnia wojskowego i przebytego szkolenia mieli zagwarantowaną pracę w służbie leśnej. Oficerowie wywodzący się przeważnie ze szlachty pruskiej studiowali na Akademiiach Leśnych w Eberswalde oraz Hannover-Münden. Po zakończeniu studiów pozostawali w wojsku do chwili objęcia służby w administracji leśnej. Wykorzystywani byli głównie jako kurierzy zagraniczni.

Również cywilni kandydaci na stanowiska w administracji leśnej musieli mieć uregulowany stosunek do służby wojskowej. Od 1883 roku wymogiem była roczna służba w formacjach strzelców polnych zakończona patentem oficera rezerwy.

Objęcie urzędu leśnego przez cywila nie było sprawą prostą. Niezbędnym warunkiem było ukończenie Akademii Leśnej w Hannover-Münden. Od 1831 roku kandydat musiał spełniać następujące warunki: świadectwo ukończenia gimnazjum lub gimnazjum realnego, rok praktyki leśnej pod opieką wybranego przez siebie nadleśniczego z rodzinnej rejencji, studia w kraju przez co najmniej 2 lata (zalecane jednak były 4 semestry zakończone egzaminem przed odpowiednimi organami państwowymi). Od 1835 roku egzamin na nadleśniczego zdawany był centralnie przy wydziale leśnym ministerstwa. Od 1850 roku wprowadzono egzamin częściowy, leśny „Tentamens” (próba), zaś po nim egzamin referendarski połączony z dwuletnią służbą praktyczną w różnych rewirach leśnych. Od 1864 roku wymagano prowadzenia tak zwanego leśnego dziennika „Tagesbuch” podczas podróży referendarza. Był on dowodem naukowej pracy leśnika, przedkładanym do egzaminu.

W 1864 roku droga do stanowiska nadleśniczego wyglądała, jak opisano poniżej. Leśne wykształcenie zaczynało się od przynajmniej jednorocznej praktyki pod opieką nadleśniczego. Po zakończeniu praktyki kandydat zobowiązany był do zdania egzaminu (Forstelevenprüfung) przed komisją złożoną z dwóch nadleśniczych i jednego wyższego pracownika administracji leśnej. Po zdaniu egzaminu zaliczano kandydata do grona elewów leśnych (Forsteleven).

Pod koniec XIX wieku przyjęcie na studia leśne poświadczono było odpowiednim wpisem na listę studentów oraz przyznaniem karty identyfikacyjnej (Erkennungskarte). Student musiał ją nosić zawsze przy sobie i okazywać na żądanie stosownych władz. Brak lub nieokazanie karty groziło wydaleniem z uczelni.

Nauka odbywała się na podstawie ustalonego planu zajęć, obejmującego wszystkie gałęzie leśnictwa. W jej zakres wchodziły wykłady teoretyczne oraz ćwiczenia praktyczne w laboratoriach i szkolnych lasach. Wiedzę praktyczną zdobywano również w trakcie podróży leśnych odbywanych podczas ferii jesiennych. Poniżej przedstawiono program nauczania na dwuletnich studiach leśnych.

Podstawy zawodu: fizyka z meteorologią i mechaniką, chemia nieorganiczna i organiczna, mineralogia i geologia. Osobny dział tworzyła botanika, która dzieliła się na ogólną (anatomia, fizjologia i choroboznawstwo roślin) i systematyczną ze szczególnym uwzględnieniem roślin leśnych. Zoologia dzieliła się na ogólną i specjalną, która obejmowała wiedzę o bezkręgowcach i kręgowcach ze szczególnym uwzględnieniem owadów leśnych i zwierząt ważnych dla gospodarstwa leśnego i łowiectwa. Matematyka obejmowała ćwiczenia z arytmetyki, planimetrii, trygonometrii i stereometrii, główne zagadnienia geometrii analitycznej, geodezję (miernictwo, niwelacyjny i barometryczny pomiar wysokości, wytyczania, znajomość przyrządów, rysowanie planów).

Główne przedmioty: historia i literatura leśnictwa, nauka stanowiskowa (Forstliche Standortslehre), hodowla drzew, ochrona lasu, użytkowanie lasu, technologia leśna, taksacja leśna, pomiary drzew, miernicze instrukcje drzew w Prusach, szacowanie wartości drzew i leśna statyka (nauka o ocenianiu wartości lasu i rentowności gospodarstwa leśnego), statystyka leśna, polityka leśna i nauka zarządzania lasem, wykupywanie serwitutów leśnych ze względu na pruskie prawo.

Przedmioty dodatkowe: prawoznawstwo (prawo cywilne, prawo karne, procesy cywilne i karne), budowa dróg leśnych, łowiectwo, hodowla ryb.

W procesie nauczania bardzo ważną rolę odgrywały również zajęcia praktyczne odbywane w nadleśnictwach Eberswalde, Biesenthal, Chorin i lasach niedaleko Eberswalde, Gahrenberg i Cattenbühl pod Münden, suszarni nasion w Eberswalde, zakładach hodowli ryb przy Eberswalde i Hannover-Münden, ogrodach botanicznych, chemicznych laboratoriach, zbiorach przyrodniczych, geodezyjnych, techniki leśnej i łowieckiej oraz bibliotece.

Plan zajęć układał dyrektor wspólnie z nauczycielami i przedkładał go ministrowi osiem tygodni przed rozpoczęciem półroczna. Semestr letni rozpoczynał się w poniedziałek po Wielkim Tygodniu, a kończył 20 sierpnia. Semestr zimowy rozpoczynał się 15 października, a kończył 14 dni przed Wielkanocą. Wakacje trwały od piątku do czwartku w okresie Zielonych Świątek, od 22 grudnia do 3 stycznia, wolne były też niedziele i święta.

Wymagane dokumenty kandydaci mogli składać do 15 marca oraz 15 sierpnia. O ich przyjęciu lub odrzuceniu decydował dyrektor uczelni. Kandydat musiał spełniać następujące warunki: świadectwo dojrzałości gimnazjum lub gimnazjum realnego i co najmniej ocena dostateczna z matematyki, nieukończony 25 rok życia, świadectwo odbycia praktycznej nauki lub stosowne zaświadczenie tymczasowe, wykazywanie się nieposzlakowaną opinią, wymagane środki utrzymania w czasie studiów.

Dwuletni okres studiów na akademii leśnej kończył się egzaminem przed ministerialną komisją w Berlinie. Po zaliczeniu egzaminu student otrzymywał tytuł kandydata leśnego (Forstkandidat) i zostawał zaprzysiężony jako funkcjonariusz państwowy. Po zdanym egzaminie rozpoczynał się dla kandydata czas nauki praktycznej w różnych nadleśnictwach. Trwał on przez co najmniej 2 lata. W jego trakcie kandydat musiał w okresie od grudnia do maja samodzielnie prowadzić w części nadleśnictwa ochronę lasu, zręby oraz zalesienia. Był zobowiązany do prowadzenia dziennika, w którym zapisywał swoje spostrzeżenia. Po ukończeniu praktycznego okresu nauki Bienniums i odbyciu powszechnej służby wojskowej mógł kandydat przystąpić do leśnego egzaminu państwowego przed Forst-Ober-Examinationskommission w Berlinie. Egzamin zdawano częściowo w sali egzaminacyjnej, częściowo w lesie. W czasie egzaminu sprawdzano zwłaszcza praktyczne umiejętności kandydata w zakresie hodowli lasu. Po zdanym egzaminie zostawał zaliczony do grona kandydatów na nadleśniczych (Oberförsterkandidat). Zdanie egzaminu uprawniało do wciągnięcia na listę do objęcia nadleśnictwa. Nim to nastąpiło, kandydaci zatrudnieni byli m.in. jako mierniczy lasów, taksatorzy, zastępcy nadleśniczych, pracownicy pomocniczy w wydziale leśnym, rejenci lub prowizoryczni kierownicy rewirów leśnych¹⁵.

W latach 1871–1882 dodatkowym wymogiem było złożenie egzaminu mierzniczego. Od 1873 roku wymagano zaliczenia 5 semestrów na akademii leśnej, 7 miesięcy praktyki leśnej (terminowania). Ostatecznie od 1883 roku aż do końca

15 O. HAGEN, 1867, *Die forstlichen Verhältnisse Preußens*, Berlin, s. 217.

badanego okresu obowiązywały następujące wymogi: wykazanie się wystarczającym majątkiem, egzamin maturalny, roczna praktyka leśna po uprzednim dopuszczeniu przez odpowiednią władzę leśną, zdatność do służby wojskowej poświadczona roczną służbą w formacjach strzelców polnych zakończoną patentem oficera rezerwy, zaliczone dwa semestry na studiach prawniczych (uniwersyteckich) i przynajmniej 4 semestry na którejs z dwóch akademii leśnych, złożenie egzaminu referendarskiego, dwuletnia praktyka w kilku rewirach leśnych „Biennium” z prowadzeniem dziennika¹⁶. Naukę kończył egzamin asesorski przed władzami leśnymi w Berlinie. Kryterium przydzielenia nadleśnictwa był czas złożenia egzaminu asesorskiego. W drugiej połowie XIX wieku okres oczekiwania na stanowisko wynosił od 6 do 7 lat. Po tym czasie kandydat osiągał wiek od 33 do 35 lat.

Awans nadleśniczego bez względu na drogę cywilną czy wojskową na wyższe stanowiska nie wymagał zdawania kolejnych egzaminów. Zależał już tylko od osiągnięć w czasie służby objawiających się w posiadanej technicznej wiedzy leśnej, cechach charakteru, gorliwości i upodobaniu lasu. Wiadomości na temat nadleśniczych zbierali pracownicy generalnej dyrekcji w czasie podróży służbowych. Szczególną uwagę zwracano jednak na nadleśniczych, którzy posiadali również wykształcenie uniwersyteckie w zakresie nauk prawnych i kameralnych (od 1883 roku roczne studia uniwersyteckie były obowiązkowe)¹⁷.

Do odbycia służby wojskowej zobowiązani byli też pracownicy niższej służby leśnej. W zależności od liczby wakujących miejsc mogli oni pełnić służbę wojskową w formacjach strzelców polnych lub ochrony przez kilka lub nawet kilkanaście lat.

Wykształcenie niższej służby leśnej: leśniczego rewirowego, mistrza ochrony, leśniczego, gajowego i pomocnika strzelca było czysto praktyczne i związane ze służbą wojskową w formacjach strzelców polnych. W niższej służbie leśnej mogły być zatrudnione osoby, które spełniały wymogi fizyczne, moralne i posiadały odpowiednie zdolności techniczne oraz stawiane przez służbę w formacjach strzelców polnych – po skończeniu szkoły początkowej (Elementarschulbildung) i co najmniej dwuletnim okresie nauki. Jeden rok nauki polegał na praktyce w leśnej służbie państwowej, gminnej, instytutowej oraz prywatnej pod nadzorem właściwego urzędnika leśnego. Pomiędzy 19 a 20 rokiem życia kandydat odbywał służbę w formacjach strzelców polnych. Po nienagannej służbie w następnym roku był dopuszczony do egzaminu strzeleckiego (Jägerprüfung) przed ustanowioną przez ministra finansów komisją składającą się z dwóch nadleśniczych, dwóch wyższych urzędników leśnych oraz jednego komisarza ministerialnego. Komisja ta zbierała się raz w roku przy każdym batalionie strzelców polnych. Egzaminatorzy badali czy kandydat posiadał odpowiednie wykształcenie, tzn. biegłe czytał, pisał i liczył, czy swoje myśli umiał zapisać w jasny i zrozumiały

16 E. SCHLIECKMANN, 1889, *Handbuch der Staatsforstverwaltung in Preußen*, Berlin, s. 246.

17 O. HAGEN, dz. cyt., s. 217–218.

sposób. Komisja sprawdzała czy kandydat należycie spożytkował czas praktycznej nauki, czy znał zagadnienia dotyczące gospodarki leśnej: rozpoznawania gatunków drzew i nasion, ochrony lasu, zalesień i odnowień, sposobów polowań. Egzamin odbywał się w sali egzaminacyjnej oraz w lesie. Po pomyślnie złożonym egzaminie zgodnie z osiągniętym wynikiem kandydaci wpisywani byli na listę uprawniającą do podjęcia pracy w lesie. Po czym zostali oddelegowani na służbę w formacji strzelców polnych. Po służbie zgodnie z miejscem na liście byli zatrudniani w służbie leśnej. Od tej pory mogli pełnić służbę jako pomocnicy leśni lub gajowi. Starsi strzelcy oraz Feldwebel mogli już po dziewięcioletniej służbie (co najmniej 5 lat w stopniu starszego strzelca) być zatrudnieni w służbie leśnej¹⁸.

Po zakończeniu ósmego, ale przed upływem jedenastego roku służby składano kolejny egzamin uprawniający do zajmowania stanowiska leśniczego. Egzamin polegał na przynajmniej półrocznym samodzielnym wyznaczaniu i prowadzeniu zrębów oraz zalesień. Wkrótce po tym następował egzamin ustny i pisemny przed komisją składającą się z nadleśniczego, inspektora leśnego i wyższego urzędnika leśnego. Po zdanym egzaminie oraz po upływie 12 roku służby kandydat mógł ubiegać się o stanowisko leśniczego.

Bardzo ważną rolę w procesie kształcenia odgrywały stowarzyszenia i organizacje leśne. Przynależący do nich leśnicy z jednej strony identyfikowali się z określoną grupą zawodową, z drugiej zaś mogli podnosić swoje kwalifikacje podczas różnorodnych spotkań i poprzez fachową literaturę wydawaną przez stowarzyszenia. Od chwili ich powstania w stowarzyszeniach rozprawiano na temat aktualnych problemów związanych z leśnictwem: uprawą lasu, ekonomią leśną, ustawodawstwem leśnym, ochroną przyrody i polityką leśną. Wnioski wysuwane przez leśników bardzo często znajdowały odzwierciedlenie w ustawodawstwie leśnym.

Pierwszą organizacją branżową sektora leśnego w Prusach było Zgromadzenie Objazdne Południowoniemieckich Leśników (Wanderversammlung süddeutscher Forstwirte) założone w 1839 roku w miejscowości Heilbronn położonej 46 km na północ od Stuttgartu. Zjazdy członków zgromadzenia odbywały się co kilka lat w różnych miejscowościach państwa pruskiego aż do 1869 roku. W 1869 roku w miejsce wspomnianej organizacji powołano Zgromadzenie Niemieckich Leśników (Versammlung deutsche Forstmänner)¹⁹. W 1897 roku utworzono kolejne stowarzyszenie o ponadregionalnym zasięgu – Państwowe Towarzystwo Leśne (Reichsforstverein). W 1899 roku obie ww. organizacje połączono, tworząc Niemieckie Towarzystwo Leśne (Deutscher Forstverein). Jedno z walnych zgromadzeń towarzystwa zorganizowano w dniach od 20 do 25 sierpnia 1906 roku w Gdańsku. W spotkaniu w hotelu Dwór Gdański (Danziger Hof)²⁰ udział

18 Tamże, s. 216.

19 A. SCHWAPPACH, 1892, *Grundriß der Forst und Jagdgeschichte Deutschland*, Berlin, s. 171.

20 Był to najbardziej luksusowy hotel w Gdańsku istniejący w latach 1898–1945 przy obecnej ul. Wały Jagiellońskie 2/4. W 1961 roku na miejscu hotelu wzniesiono budynek

wzięło 400 osób²¹. Ponieważ w roku tym towarzystwo zrzeszało już blisko 2 tys. członków, frekwencję należy uznać za dość wysoką²². Uczestników powitali prezes Towarzystwa von Stünzner, nadprezydent Prus Zachodnich von Jagow i nadburmistrz Gdańska Ehlers. O randze spotkania świadczy fakt, że wśród zaproszonych gości byli m.in. leśnicy z Austro-Węgier i Anglii.

Pozostałe stowarzyszenia leśne miały charakter regionalny. Do najstarszych należało Śląskie Towarzystwo Leśne (Schlesischer Forstverein) założone w 1841 roku. Pierwszym jego prezesem i faktycznym założycielem był nadmistrz leśny Julius Pannewitz²³. Towarzystwo wydawało również rocznik o tematyce leśnej pt. „Verhandlungen des Schlesischen Forstvereins”, a od 1868 roku „Jahrbuch für Schlesischen Forstverein”. Równie starą metrykę, bo sięgającą 1840 roku, miał Związek Rolniczy i Leśny w Opolu (Land und Forstwirtschaftlicher Verein in Oppeln). W 1870 roku w Szczecinie założono Pomorski Związek Leśny dla Pruskiej Prowincji Pomorze (Pommerscher Forstverein für die preußische Provinz Pommern)²⁴. W 1911 roku liczył 185 członków. W 1872 roku powstał Pruski Związek Leśny dla Prowincji Prusy Wschodnie i Zachodnie (Preußischer Forstverein für die Provinzen Ost und Westpreußen)²⁵. Jedno z rocznych posiedzeń odbyło się również w Gdańsku 12 czerwca 1882 roku. Kolejne posiedzenia odbyły się: od 11 do 13 czerwca 1883 roku w Tylży, od 9 do 10 czerwca 1884 roku w Malborku²⁶. Leśnicy z obszaru rejencji gdańskiej zorganizowani byli też w regionalnym Gdańskim Związku Ochrony Łowieckiej i Antyklusowniczej (Danziger Jagd und Wildschutz Vereins) założonym w 1875 roku. Do organizacji tej należeli obok leśników właściciele ziemscy, urzędnicy, oficerowie, restauratorzy.

Obok stowarzyszeń leśnych za główny cel stawiających sobie podnoszenie kwalifikacji pracowników oraz rozwój gospodarki leśnej, funkcjonowały również stowarzyszenia związane z opieką socjalną. Przykładem może być Stowarzyszenie Sierot Leśnych (Der Forstwaisen Verein) założone w 1902 roku. Jego podstawowym zadaniem było zapewnienie bytu sierotom z rodzin leśników. W tym celu utworzono specjalny fundusz zasilany składkami pracowników administracji leśnej.

Jak przedstawiała się kariera zawodowa w administracji leśnej, można się przekonać na podstawie życiorysów chociażby dwóch leśników. Przykładem kariery nadleśniczego może być osoba Eduarda Neusera. Urodził się 11 lutego

mieszający pawilon meblowy, który w 1972 roku zaadaptowano na potrzeby biura miejskiego PLL LOT.

21 „Forstwissenschaftlichen Centralblatt”, 1906, Bd 28, nr 12, s. 634.

22 „Forstwissenschaftlichen Centralblatt”, 1906, Bd 28, nr 11, s. 580.

23 A. NYREK, 1975, *Organizacja administracji i pracy w lasach górnośląskich od X do połowy XIX w. ze szczególnym uwzględnieniem okresu pańszczyzniano-folwarcznego*, „Studia Śląskie”, t. 28, s. 43.

24 „Zeitschrift für Forst und Jagdwesen”, 1870, Bd 2, s. 373.

25 E. SCHLIECKMANN, dz. cyt., s. 726.

26 „Allgemeine Forst und Jagdzeitung”, 1885, Jg. 35, s. 26.

1858 roku w Geisweid (powiat Siegen) w rodzinie właściciela fabryki Heinricha i Elisabeth Hartmann. W 1877 roku ukończył gimnazjum realne w Siegen. Praktykę leśną odbył w nadleśnictwie Siegen, zaś roczną służbę wojskową w 10 Królewskim Bawarskim Batalionie Strzelców w Aschaffenburg, w którym otrzymał stopień oficerski. Studia leśne rozpoczął w Hannover-Münden, zaś od 1880 roku kontynuował je w Eberswalde. Egzamin państwowy w Berlinie zdał w 1886 roku. Od 5 kwietnia 1886 roku do 4 sierpnia 1888 roku pracował w nadleśnictwie Mirachowo. Tutaj zaręczył się z córką właściciela dóbr Mirachowo Marie Röhrig. Wesele odbyło się 12 czerwca 1889 roku w Mirachowie. 1 kwietnia 1890 roku otrzymał mianowanie na stanowisko leśniczego rewirowego w nadleśnictwie Bilstein. Kilka tygodni później objął stanowisko i zamieszkał z żoną w zamku Bilstein. 18 maja 1893 roku w wieku 35 lat otrzymał mianowanie na stanowisko nadleśniczego nadleśnictwa Sulęczyno. Nadleśnictwo objął 1 lipca 1893 roku. W ten sposób powrócił w dobrze znane lasy i rodzinne strony żony (Sulęczyno było odległe o 28 km od Mirachowa). We wrześniu 1898 roku objął urząd naczelnika Obwodu Urzędowego Sulęczyno, prócz tego był członkiem rady kościelnej, a od 1905 roku synodu prowincjalnego. W uznaniu wielu zasług otrzymał w 1902 roku Order Czerwonego Orła (Der Roten Adlerorden), zaś w roku 1904 tytuł mistrza leśnego w randze radcy 4 klasy. W nadleśnictwie Sulęczyno pracował do końca września 1906 roku. Już 1 października 1906 roku objął nadleśnictwo Schleusingen (rejencja Erfurt). W czasie wojny zastępował również nadleśniczych w Erlau i Schwarza. Na emeryturę przeszedł 1 października 1923 roku. Zamieszkał z rodziną w Poczdamie, tam też zmarł 1 kwietnia 1935 roku²⁷. Warto nadmienić, że również urodzony 6 lutego 1891 roku syn Werner poszedł w ślady ojca piastując wysokie stanowisko krajowego mistrza leśnego w Hildesheim²⁸.

Praca w niższej służbie leśnej uzależniona była od służby wojskowej w formacjach strzelców polnych lub ochrony. Początkowo sporą grupę spośród pracowników ochrony lasu stanowili inwalidzi wojenni (zwłaszcza z okresu wojen napoleońskich) służyący w formacjach strzelców polnych lub gwardyjskich. Od połowy XIX wieku udział inwalidów nie był już tak znaczny. W większości pochodzili oni z rodzin o tradycjach leśnych. Bardzo często byli zatrudniani na terenie rejencji gdańskiej przez cały okres aktywności zawodowej.

Drogę do stanowiska leśniczego można prześledzić na przykładzie urodzonego w 1875 roku w Zbychowie (powiat wejherowski) Bruno Kanthacka. Ojciec Bruna również był leśnikiem. Kształcenie rozpoczął w 1891 roku w nadleśnictwie Wejherowo. W 1893 roku rozpoczął służbę w 2 Pomorskim Batalionie Strzelców w Chełmnie (Pommersches Jäger-Bataillon Nr 2, Culm). 10 czerwca 1896 roku w Chełmnie złożył egzamin strzelecki z ogólnym wynikiem dostatecznym. Egzamin obejmował następujące zagadnienia: hodowlę lasu, użytkowania lasu, ochronę lasu i łowiectwo. Po zdanym egzaminie służył jeszcze przez

27 „Chronikblätter für die Familie Luyken und ihre Unverwandten”, 1935, Jg. 15, H. 2, s. 330–331.

28 Tamże, s. 330.

8 lat we wspomnianym batalionie. Pierwsze stanowisko w służbie leśnej objął w 1903 roku jako gajowy (Forstaufseher) w nadleśnictwie Leśna Huta. W 1905 roku został przeniesiony na to samo stanowisko do nadleśnictwa Bukowa Góra. Zwieńczeniem służby w nadleśnictwie Bukowa Góra był zdany egzamin na leśniczego 14 maja 1910 roku. Jeszcze w tym samym roku jako leśniczy podjął pracę w nadleśnictwie Gniewowo, a więc w swoich rodzinnych stronach. Początkowo pracował w siedzibie nadleśnictwa a od 1912 roku jako leśniczy leśnictwa Kamień (Steinkrug). Umarł młodo w wieku zaledwie 41 lat.

Poziom kształcenia w pruskich uczelniach leśnych nie odbiegał od średniej europejskiej, a w niektórych aspektach nawet ją przewyższał. Również pracownicy ochrony lasu do lat 70. XIX wieku wykształcenie nabywali głównie w formacjach wojskowych strzelców polnych podczas służby oraz zajęć praktycznych opanowywali podstawową wiedzę oraz umiejętności niezbędne do pracy w lesie. Pracownikom administracji leśnej za wykonywaną pracę przysługiwało ściśle określone uposażenie. Oczywiście uzależnione było one zwłaszcza od zajmowanego stanowiska w hierarchii leśników. Nie odbiegało znacznie od uposażenia innych urzędników podobnej rangi w państwie pruskim. Jednakże w porównaniu z wynagrodzeniem leśników z pozostałych państw niemieckich (Bawaria, Saksonia, Wirtembergia) w państwie pruskim płace były zdecydowanie najwyższe²⁹. Urzędnicy leśni w państwie pruskim posiadali również szczegółowy regulamin mundurowy.

Warto chociaż słów kilka powiedzieć o działaniach leśników w zakresie gospodarki leśnej. Jeszcze w okresie międzywojennym kierujący katedrą Hodowli Lasu Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1924–1939 prof. Ryszard Biehler polecał dokonania niemieckich uczonych w zakresie leśnictwa³⁰. Opinia ta nie była odosobniona. W 1924 roku w „Rynku Drzewnym” pisano: „Tamtejsza gospodarka stała przed wojną na wysokim poziomie. Personel administracyjny był tam należycie wyszkolony, okręgi administracyjne niewielkie, eksploatację przeprowadzała administracja we własnym zarządzie, z pozyskane materiały sprzedawano w drodze licytacji. Odnawianie lasu przeprowadzano sztucznie, stwarzając duże przestrzenie jednowiekowych i jednolitych drzewostanów³¹”. Już w drugiej połowie XIX wieku pruscy leśnicy zdawali sobie sprawę, że tego typu drzewostany bardziej narażone są m.in. na gradację szkodników owadzych.

Pytanie o rolę leśników na badanym terenie z jednej strony jest proste w kontekście gospodarki leśnej, z drugiej zaś o wiele bardziej złożone w kontekście realizacji polityki państwa pruskiego zmierzającej do germanizacji zajętych ziem. Niejednokrotnie byli bowiem leśnicy naczelnikami obwodów urzędowych wprowadzonych w 1872 roku w celu sprawowania czynności policyjnych oraz wykonywania poleceń landrata. Obwody urzędowe (Amtsbezirk) składały się przeważnie z kilku gmin wiejskich (Landgemeinde) i obszarów dworskich (Gutsbezirk). Na

29 „Allgemeine Forst und Jagdzeitung”, 1867, Bd. 43, s. 49.

30 R. BIEHLER, 1922, *Hodowla lasu*, cz. 2, Warszawa, s. 3–4.

31 „Rynek Drzewny”, 1924, nr 70, por. J. BRODA, dz. cyt., s. 55.

ich czele stał naczelnik (Amtsvorsteher). Był on mianowany przez nadprezydenta prowincji na wniosek sejmiku powiatowego na 6 lat spośród mieszkańców obwodu. Naczelnik działał z komitetem mieszkańców (Amtsausschuss) i głównie miał w kompetencji policję porządkową obwodu, nadzorował sprawy obyczajów, sanitarne, obcych, opiekę nad ubogimi, dróg i ochrony przeciwpożarowej³². Mógł nakładać kary pieniężne i więzienia w obrębie obwodu, a więc również na terenie nadleśnictwa, bez odwoływania się do landratury. Siedziby nadleśnictw stawały się jednocześnie siedzibami obwodów urzędowych. Obwody urzędowe, na których czele stali pracownicy administracji leśnej, tworzone na obszarach zalesionych. Obejmowały one zazwyczaj teren nadleśnictwa (podzielony przeważnie na kilka obszarów dworskich), siedziby administracji leśnej (leśnictwa, gajówki, osady pracowników leśnych) oraz obszary dworskie, przysiółki i gminy wiejskie znajdujące się w bezpośrednim sąsiedztwie lasów lub nimi otoczone. Zazwyczaj teren jednego nadleśnictwa wchodził w skład kilku obwodów urzędowych. Aż do końca pruskiego panowania możemy zauważyć ciągły wzrost liczby obwodów urzędowych powierzanych pracownikom administracji leśnej, którzy bardzo często na danym terenie byli jedynymi urzędnikami państwowymi. Urzędnicy leśni wcale nierzadko stali również na czele urzędów stanu cywilnego (Standesamt). Zasięg obwodów urzędów stanu cywilnego (Standesamtsbezirk) praktycznie pokrywał się z obszarem obwodów urzędowych. Obowiązek urzędowego rejestrowania urodzeń, małżeństw i zgonów wprowadzono w Królestwie Pruskim 1 października 1874 roku. Podstawę prawną stanowiła ustawa z 9 marca 1874 roku o prowadzeniu rejestrów stanu cywilnego i zawieraniu małżeństw³³.

W sposób szczególnie rola leśnika jako gorliwego sługusa państwa niemieckiego objawiła się podczas strajków szkolnych, które wybuchały w pierwszym dziesięcioleciu XX wieku w odpowiedzi na germanizację szkół. Strajki szkolne były wyrazem protestu na podłożu głównie religijnym. Chociaż zakończyły się niepowodzeniem, stały się zaczątkiem postępującej konsolidacji społeczeństwa polskiego, wzrostu jego świadomości narodowej, zrywania z postawami lojalności wobec władz i w efekcie wpłynęły znacząco na edukację polityczną polskiej ludności.

Ojcom strajkujących uczniów zatrudnionych w nadleśnictwach w zamian za zaprzestanie oporu przez dzieci na lekcjach religii nadleśniczowie obiecywali darmowe drewno opałowe. Jednak gdy to nie pomogło, zwalniali ich z pracy, zarzucając absencję i kradzież drewna. Niejednokrotnie rozwiązywano również umowy dzierżawy z robotnikami leśnymi na łąki i pastwiska fiskalne, mimo, że zawarte były na 6 lat³⁴. Inną formą represji było niewydawanie specjalnego

32 S. SALMONOWICZ, 2000, *Administracja i prawo w prowincjach pruskich*, [w:] *Historia Pomorza*, red. S. Salmonowicz, t. IV, cz. I, Toruń, s. 53.

33 Gesetz über die Beurkundung des Personenstandes und die Form der Eheschließung; Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preußischen Staaten, Nr 7, 1874.

34 L. BURZYŃSKA-WENTLAND, 2009, *Strajki szkolne w Prusach Zachodnich w latach 1906–1907*, Gdańsk, s. 126.

zezwoleń na zbieranie jagód i grzybów. Pieniądze uzyskane za sprzedaż runa leśnego stanowiły niemałą pozycję w budżecie ubogich wiejskich i małomiej- skich rodzin. Jeżeli zdarzyło się, że ktoś bez zezwolenia zbierał lub niósł runo le- śne, to leśnicy najczęściej wysypywali je i rozdeptywali oraz zgłaszali daną osobę do ukarania.

Nawet u schyłku I wojny światowej, gdy widmo klęski unosiło się nad zaborcą, niemieccy leśnicy walczyli z polskością. Świadczą o tym chociażby wspomnienia Anny Łajming z okolic Przymuszewa w powiecie chojnickim. Pisze ona: „[...] jednego dnia kiedy stał tam Preller [nadleśniczy nadleśnictwa Przymuszewo]. Ten nagle się rozgniewał na takie wykrzykiwania i polską mowę. Wszystkich nas zaczął przeklinać i wyzywać od głupich Polaków. Ale ludzie podburzeni przez Pielgrzyma [czasopismo katolickie] nie przemilczeli tego, jak zwykle, a zaczęli mu się po polsku odcinać. Preller krzyczał jeszcze głośniej. [...] Ja z tego wycią- gnę konsekwencję – odgrażał się, oddalając się. Kiedy już był w pewnej odległo- ści, ktoś zawołał jeszcze za nim Bismarck [...] Preller nie zrobił użytku z zajścia z pracownikami leśnymi. Może dlatego, że w okolicy Dywana w lesie znaleziono zastrzelonego niemieckiego leśniczego³⁵”.

Na zakończenie warto przytoczyć jeszcze słowa dr. Aleksandra Majkowskie- go, jednego z najważniejszych działaczy niepodległościowych na Pomorzu i bo- jowników z zaborcą: „Upatrując głównie w Komisji Kolonizacyjnej zaborcę na- szej ziemi, społeczeństwo w jej kierunku zwracało głównie swój miecz obronny, nie bacząc na to, że są ziemie, na których inny wróg, niemniej niebezpieczny, cichaczem urywa nam szmat po szmacie. Tylko, że tenże wróg nie sprowadza chłopca niemieckiego, ale o wiele lepiej zorganizowanego pioniera niemieczyny, mianowicie zielono umundurowanego urzędnika leśnego. Na piaszczystych i zimnych przestrzeniach Prus Zachodnich, a szczególnie Kaszub, gdzie koloni- sta niemiecki ulega walce z niewdzięczną ziemią i twardym klimatem, i gdzie tyl- ko kaszubski gbur i chłop potrafią się wyżywić, tam dziś z świadomą celowością rozrastają się bory, zaludniając się armią urzędników leśnych. Jak powódź jaka, ale równie cicho jak nieubłaganie, rozszerza się bór, pochłaniając osady ludzkie, a jeleni i sarna bezpieczne znajdują pastwisko na gruzach dawnych osad kaszub- skich [...] I dziwna rzecz! Podczas gdy opinia publiczna od razu reaguje, gdy Po- lak sprzedaje grunt Niemcowi lub Komisji Kolonizacyjnej, to wobec dobrowolnej sprzedaży w ręce fiskusa leśnego nie podnosi się żaden protest i nikomu się nie śni piętnować kurczyciela ziem mianem sprzedawczyka. A przecież ta ziemia, na- byta przez fiskusa, tak samo dla nas stracona, jak gdyby przeszła w ręce Komisji Kolonizacyjnej, a ten leśniczy jest skutkiem wojskowej swej zależności od władzy przełożonej nie mniej gorliwym i konsekwentnym rozsądnikiem niemieczyny³⁶”.

Podsumowując, można stwierdzić, że leśnicy na obszarze zaboru pruskie- go stanowili ważne ogniwo w walce narodowościowej polegającej m.in. na

35 A. ŁAJMING, 1978, *Dzieciństwo*, Gdańsk, s. 183–183, 188.

36 A. MAJKOWSKI, 1910, *Zielony wywłaszczyciel*, „Gryf”, nr 6, s. 161–162; *Gawędy kra- joznawcze*, 1910, „Ziemia”, R. 1, nr 34, s. 541–542.

wykupywaniu gruntów i lasów przez państwo pruskie głównie za pomocą fiskusa leśnego i Komisji Kolonizacyjnej. Przejmowanie lasów bądź gruntów przez państwo zaborcze zazwyczaj odbywało się ze szkodą dla zamieszkujących ten teren Polaków i miało służyć ich osłabieniu pod względem ekonomicznym, kulturalnym i narodowościowym. Zwłaszcza w skupiskach wiejskich, urzędnicy leśni byli gorliwymi wojownikami z polskością.

KWALIFIKACJE ZAWODOWE I ROLA LEŚNIKÓW NA TERENIE ZABORU PRUSKIEGO W LATACH 1815–1920

S t r e s z c z e n i e

Leśnicy na obszarze zaboru pruskiego stanowili ważną grupę zawodową silnie związaną z państwem pruskim. Związek ten polegał przede wszystkim na służbie wojskowej i edukacji leśnej, która stała w Prusach na wysokim poziomie. Leśnicy w państwie pruskim z jednej strony dbali o gospodarkę leśną, z drugiej zaś, piastując stanowiska urzędnicze niezwiązane bezpośrednio z służbą leśną, byli gorliwymi germanizatorami. Zwłaszcza na terenach wiejskich stanowili ważne ogniwo w walce narodowościowej polegającej m.in. na wykupywaniu gruntów i lasów przez państwo pruskie głównie za pomocą fiskusa leśnego i Komisji Kolonizacyjnej. Miało to służyć osłabieniu Polaków pod względem ekonomicznym, kulturalnym i narodowościowym.

Słowa kluczowe: historia leśnictwa, edukacja leśna, zabór pruski

PROFESSIONAL QUALIFICATIONS AND THE ROLE OF FORESTERS IN THE AREA OF THE PRUSSIAN PARTITION IN THE YEARS 1815–1920

S u m m a r y

Foresters on the territories annexed by Prussia formed an important professional group strongly associated with the Prussian State. This compound consisted mainly on military service and environmental education, which stood in at a high level. Foresters in the Prussian State, on the one hand, care management, and on the other hand from his clerical position not directly related to forest service were zealous germanizators. Especially in rural areas were an important link in the fight based on nationality of i.a. to have bought land and forests by the Prussian State mainly through the purse and became a Commission. It was serve weakened Poles economically, cultural and religious.

Keywords: history of forestry, forest education, the Prussian Partition